

C.N.Quliyeva
müəllim, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
cahan.quliyeva0901@mail.ru

Məqalə redaksiyaya daxil olub 05.10.2023

The article was received by editorial board on 05.10.2023

Статья принята к печати 05.10.2023

QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARININ TARİXİ İNKİŞAFI

Xülasə

Qiymətli kağızlar bazarının yaranma tarixi çox qədim tarixə təsadüf edir. Hələ qədim Yunanıstanda və qədim Romada ümumi mal mübadiləsi əməliyyatlarla, pul sistemi, razılaşdırılmış müddət ərzində malların vaxtında çatdırılmasına dair müqavilələrin bağlanması təcrübəsi, mərkəzi bazar bölməsi ilə ticarəti formalaşdırmaq təcrübəsi var idi. Roma imperiyasının inkişafı dövründə fəza veridia (satış bazarları) adı altında fəaliyyət göstərən ticarət mərkəzində romalıların imperiyanın ucqar bölgəsindən gətirdikləri məhsulların reallaşdırılması mərkəzi idi. Yaponiya da birja ticarətinin örnəyi kimi bizim eramızın I əsrində mövcud idi. Lakin bunlar başqa sivilizasiyalı xalqların yaratdıqları iqtisadi institutlar idi. Buna baxmayaraq müasir birjanın və onların analoglarının ticarət prinsiplərinin o dövrün mədəniyyəti olan ticarət mərkəzlərinə oxşar cəhətləri var. Təqdim edilən məqalə müasir mərhələdə qiymətli kağızlar bazarının inkişafına aid biliklərin dərinləşməsində əhəmiyyətli mövqeyə malikdir.

Açar sözlər: birja, fyuçers ticarəti, maliyyə-kredit sistemi, vauçer, səhmdar cəmiyyəti.

GİRİŞ

Müasir birjalar bilavasitə Qərbi Avropa xalqlarının həyatı və yaradıcılığı ilə bağlıdır. Buna görə də müasir birja ticarəti formaları son bir neçə əsrdə Qərbi Avropa iqtisadiyyatının inkişafı və mədəniyyəti ilə sıx surətdə əlaqədardır. Avropa tipli birjanın yaranması gündən başlayaraq öz inkişafında iqtisadi tələblərə uyğunlaşaraq və pillə-pillə real əmtəənin topdansatış bazar növü müxtəlifliyindən müasir fyuçers bazarı mərhələlərini keçmişdi. Qərbi Avropanın “Superetnos”u (tarixdə mozaik vəhdət kimi qələmə verilən, eyni zamanda eyni regionda yaranan bir neçə etnos xalqlardan ibarət olan etnik sistem) özünün yaranmasını Dahi Karlın və onun imperiyası dövründə elan elədi, yəni IX əsrin əvvəllərində. Artıq XI əsrdə Qərbi Avropa xalqları öz inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Məhz XI əsrin sonunda və XII əsrin əvvəllərində İngiltərə və Farsda orta əsr yarmakalarının yaranmasını qeyd etmək olar. XII əsrin ortalarında bu yarmakalar artıq böyüdü və çox müxtəlif idi. İnkişaf dərəcəsinə görə yarmakalar öz ticarətini ingilis, flamand, ispan, fransız və italyan sənətkarları arasında təmərküzləşməyə başladı. XIII yüzillikdə yerində nə qədər formada hesablaşmaların aparılması və dərhal malın göndərilməsi ilə əlaqədar olan əməliyyatlar yayılmışdır. Lakin bu dövrdə artıq razılaşdırılmış keyfiyyətlə, təyin olunmuş nümunələrlə məhsulun daha gec razılaşdırılmış müddətə göndərilməsinə dair müqavilələrin bağlanması müşayiət olunmağa başladı.

“Birja”nın etimoloji anlayışı yunan sözü olan bipqa-dan (çanta, pul kisəsi), alman sözü olan borse-dan və birjanın XV əsrdə ilk dəfə meydana gəldiyi şəhərin Brükte (Hollandiya) adından götürülmüş və holland sözü olan btursdan törəyir. İş ondadır ki, bu şəhərdə məşhur makler və mübadiləçi Van der Bursenin üzərində üç pul kisəsi gerbi olan evinin yanındakı meydana ticarət informasiyasının mübadiləsi üçün, xarici veksellərin alınması və konkret bir alqı-satqı predmeti təklif etmədən digər ticarət əməliyyatlarının aparılması üçün müxtəlif ölkələrdən tacirlər oraya toplaşardılar. Lakin cəmi bir neçə iqtisadi münasibətlər növünə yeni bir

ad vermiş bu birja öz mövqeyini, özünün yerləşdiyi coğrafi mövqeyinə və onun ticarət əlaqələrinə görə dünya əhəmiyyətli olmuş və 1460-cı ildə yaradılmış Antverpen birjasına buraxdı.

XV-XVI əsrlərdə İtaliya və Hollandiyada manufakturaların açıldığı yerlərdə birjalar yaradılırdı. Buna səbəb iri partiyalı məhsullarla əməliyyatlarda xarici ticarətin inkişafının zəruriliyinin təcəssümü idi. Antiverpen birjasının əsasında Lion (1545), Karl London (1566) və digər birjalar yaradıldı. Onlar əsasən əmtəə və vekselli birjalar idi, 1602-ci ildə Amsterdam birjası yenidən təşkil olundu. O XVII əsrdə dünya ticarətində mühüm rol oynamışdır. Orada dünya birja tarixində ilk dəfə olaraq yeni yaradılmış səhmdar cəmiyyətlərin səhmləri ilə birja sövdələşməsi bağlandı. ABŞ-da əmtəə bazarları hələ 1752-ci ildən fəaliyyət göstərir; orada yerli istehsalı məhsullarla, ev şəraitində istehsal olunan məhsullarla, parça məmulatları ilə, metal və meşə materialları ilə ticarət aparılırdı.

İlk zamanlar manufakturalardan qabaqkı və manufaktura istehsalına adekvat topdan ticarətinin forması olan real əmtəənin birjası yaradıldı. Onun fərqləndirici xüsusiyyətləri, hansı ki, müasir birjalarda da özünü biruzə verir, dövrü olaraq hərracın təkrarlanması, qabaqcadan təyin olunmuş məkanda və qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş qayda ilə hərracı keçirməkdir. Birja əməliyyatlarının daha xarakterik növü mövcud əmtəə ilə sazişin bağlanması idi. Bu etapda birja ticarəti yalnız tacirlə və istehsalçı və ya istehlakçı arasında əlaqə yaradıldı. Birjaların təşkil olunması çox yavaş bir tempdə gedirdi və əsasən beynəlxalq ticarətin aparılması üçün portlarda təmərküzləşirdi. Sənaye inqilabının baş verməsi xammal və ərzaqa olan tələbatı nəzərəcərpəcəq dərəcədə artırdı, bu da ticarətin həcmi və nomenklaturun yüksəlməsinə gətirib çıxartdı, malın keyfiyyətinin oxşarlığını və təminatın ardıcıl olmasına dair tələbləri gücləndirdi. Maşınlı istehsalın bütün bu tələblərinə cavab verməkdən ötrü birjanın özünün ilk növündən yeni tələblərə cavab verə biləcək səviyyədə işini qurmağı şərtləndirdi.

Bazar yerinin verilməsi, birja hərraclarının təşkili və ticarət ənənələrinin təsbiti kimi birjanın əsas funksiyalarına əmtəə standartlarının təyin edilməsi, müqavilə növlərinin düzəldilməsi, qiymətlərin yerinə qoyulması, müzakirəli məsələlərin tənzimlənməsi (arbitraj) və informasiya fəaliyyəti funksiyası əlavə edildi. Birjalar tədricən dünya ticarət mərkəzlərinə çevrildilər. Ticarət dövryyəsinin yüksək tempdə inkişaf etməsi mövcud əmtəə partiyası ilə ticarət etməyi çətinləşdirdi. Ortaya daha bir məsələ çıxdı ki, razılaşdırılmış müddətdə və keyfiyyətə malın təslim edilməsinə dair müqavilə bağlanmağa başlandı. Burada qiymətlərin ani anda qalxıb-düşməsi nəticəsində tərəflərdən birinin iflası uğraması riski yaranırdı. Birja ticarətinin inkişafının növbəti pilləsi fyuçers ticarətinin (topdan nağdsız) yaranması idi. Müasir fyuçers ticarətinin yaranması tarixi 1800-cü illərdə ABŞ-ın Orta Qərbinə təsadüf edir. Bu Çikaqoda kommersiya fəaliyyətinin və Orta Qərbdə taxıl ticarətinin inkişafı ilə sıx surətdə əlaqədardır.

Tələb və təklif sferasındakı xaus, daşınma və saxlanma problemləri fermer və tacirləri məcbur etdi ki, əmtəələri sonradan təchiz etmək müqaviləsini bağlasınlar. İlk belə müqavilələr çayçı-tacirlər tərəfindən bağlandı. Bu müqavilə qarğıdalının göndərilməsi ilə bağlı idi. Deməli onlar qarğıdalını payızın sonu və qışın əvvəllərində fermerlərdən alırdılar, lakin bir problem var idi ki, qarğıdalının gəmiyə yüklənməsi üçün onun tam qurudulmasını gözləmək lazım idi və çayın da buzdan azad olmasını. Bu dövr ərzində qarğıdalının qiymətinin aşağı düşməsi riskini aradan qaldırmaq üçün tacirlər yollanırdılar Çikaqoya və orada emalçılarla qarğıdalının yazda gətirilməsinə dair müqavilə imzalayırdılar. Beləliklə də, onlar özlərini qarğıdalının alıcısı və qiymətindən qorantılanmış olurdular. 1851-ci ilin 13 martında ilk dəfə olaraq yetmiş beş ton qarğıdalının iyunda göndərilməsinə dair müqavilə bağlandı. Uzun illər ərzində dünyada bir və ya bir neçə növ əmtəə ilə bir növlü sazişlər imzalayan xüsusiləşmiş birjalar mövcud idi. Hal-hazırda isə təkcə ABŞ-da on üç iri fyuçers birjaları mövcuddur. Çikaqoda yerləşən birjada taxıl və ət məhsulları, diri baş mal-qara, qiymətli kağızlar indeksləri ilə ticarət aparırlar. Kanzas-Siti birjasında-taxıl və qiymətli kağızlar indeksləri ilə, Minneapolisdə isə taxıl məhsulları ilə ticarət aparılır. Dünyanın iri ticarət mərkəzi Böyük Britaniyada yerləşir. London neft birjası Nyu-York əmtəə birjası ilə birlikdə dünya neft kontraktları ticarətində qabaqcıl yerlərdən birini tutur. Orada yalnız yüksək keyfiyyətli müəyyən neft sortları qiymətləndirilir. London opsiyon və fyuçers

birjası kakao, kofe, şəkər, kauçuk üzrə, London metallar birjası isə əlvan metalların ticarəti üzrə ixtisaslaşdırılıb. Son dövrlərdə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə də əmtəə birjaları yaranmağa başladı. Onlar arasında – Şərqi-hind dyuta birjası və derüqlər Kalkuttada və Jakartada yerləşən, kauçukla ticarət edən İndoneziya əmtəə birjasını göstərmək olar. Beləliklə də, fond birjası öz fəaliyyətinə başladı – gələcəyi görməyə çalışan və daha dəqiq qabağı görmə qabiliyyəti hesabına varlanmağa çalışan insanlararası ticarət yerinə çevrildi.

Rusiyada isə birjalar Pyotr hakimiyyəti illərində yaranmışdır. 1703-cü ildə Sankt-Peterburq əmtəə birjası yaradıldı. 1830-cu ildən başlayaraq orada qiymətli kağızlarla ticarət aparmağa başladı. Rusiyanın fond bazarı infrastrukturasının nəzərə cərpacaq dərəcədə inkişafı 1850-ci illərin axırlarına təsadüf edir, birjalar bir-birinin ardınca yaranmağa başladılar. Bu dövrdə qiymətli kağızlarla əməliyyatlar təkcə Sankt-Peterburqda aparılmırdı, artıq Moskva, Kiyev, Odessa, Xarkov və Riqa birjalarında da aparılırdı. O dövrün birja əməliyyatları çox müxtəlifliyi ilə seçilmirdi. Onların iki növü var idi: yeni buraxılmış qiymətli kağızlara abunə olmaq, həmçinin nağd qaydada qiymətli kağızların alqı-satqısı. Fond qiymətləri ilə əməliyyatlar xüsusiləşmiş fond bölmələrində aparılmırdı. Rusiya birjalarının əmtəə və fond bölmələrinə bölünməsi yalnız XX əsrin əvvəllərində baş verdi.

XIX əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda maliyyə-kredit sisteminin əsası qoyulmuş və inkişaf etmişdir. Bu inkişaf ilk növbədə neft sənayesi ilə bilavasitə bağlıdır və bu prosesdə Rusiya səhmdar bank kapitalının böyük rolu olmuşdur. Azərbaycanda neft sənayesinin səhmləşdirilməsi və neft sənayesi üzrə birliklərin yaradılması iri rus banklarının təsiri nəticəsində baş vermişdir. XX əsrin ilk iki onilliyində Bakıda bir sıra səhmdar cəmiyyətlər fəaliyyət göstərirdi. Bu cəmiyyətlərin əksəriyyətinin fəaliyyət dairəsini neft istehsalı və ticarəti təşkil edirdi. Onlardan bir çoxu, o cümlədən “ Neft məhsulları səhmdar cəmiyyəti”, “Bül-Bülə neft və ticarət səhmdar cəmiyyəti”, “Balaxanı-Zabrat neft istehsalı səhmdar cəmiyyəti”, “Voljsk-Bakı ticarət səhmdar cəmiyyəti”, “Şərq-Qafqaz neft istehsalı və ticarəti səhmdar cəmiyyəti”, “Neft-qaz qatı qaz istehsalı üzrə Bakı kimya zavodunun rus səhmdar cəmiyyəti”, “ Petro-Bakı neft istehsalı səhmdar cəmiyyəti”, “Suraxanı-Kür səhmdar cəmiyyəti”, “Rapid qazıntı gətirən işi və mexaniki emalatxanalar səhmdar cəmiyyəti”, “Emba-Kaspi neft istehsalı səhmdar cəmiyyəti”, “Elektrik gücü səhmdar cəmiyyəti”, “H.Z.Tağıyev lifli maddələrin emalı üzrə Qafqaz səhmdar cəmiyyəti” və s. haqqında materiallar bu dövrə qədər qorunub saxlanılmışdır.

Bakıda elektrik stansiyalarının qurulması və istifadə edilməsi məqsədilə 1899-cu ildə Rusiyanın “Elektrik gücü” səhmdar cəmiyyətinin filialı açıldı. On bir iyun 1899-cu ildə onun nizamnaməsi təsdiq edildi. Cəmiyyətin idarə heyəti əvvəllər Berlində, sonralar Sankt-Peterburda yerləşirdi. 1907-ci ildən idarə heyəti Bakıya köçürüldü. Cəmiyyətin kapitalı əsasən rus və fransız əmanətlərindən təşkil olunmuşdur və ümumi miqdarı dörd milyon rubla bərabər idi. Az-az təşkil olunduğu gündən cəmiyyət o dövrə uyğun fəaliyyətlə məşğul olan “İşıq”, “Abşeron” və “Kaspi-Qara dəniz” cəmiyyətləri ilə rəqabətə girdi. Getdikcə onları qabaqlayaraq, “Elektrik gücü” səhmdar cəmiyyəti bütün Abşeronun elektrik təsərrüfatını öz nəzarəti altına aldı. Bakı şəhərini təchiz edən elektrik stansiyaları, Balaxanı, Bibiheybət elektrik stansiyaları cəmiyyətə məxsus idi. Elektrik stansiyalarında istehsal olunan elektrik enerjisinin böyük bir hissəsi neft istehsalı sənayesində, o cümlədən “Nobel qardaşlarını neft istehsalı cəmiyyəti”, “Kaspi-Qara dəniz neft istehsalı və ticarəti cəmiyyəti” və s. kimi iri cəmiyyətlərdə tətbiq olunurdu.

Bütün bu sadaladıqlarımız səhmdar cəmiyyətlər öz səhmlərini o dövrdə Azərbaycanın Rusiya ilə iqtisadi əlaqələri çox olduğundan və rus kapitalının Azərbaycan iqtisadiyyatında üstün mövqe tutması ilə əlaqədar olaraq bu səhmdar cəmiyyətlərin səhmlərinin əksər hissəsi Rusiya birjalarında alınıb-satılırdı. Lakin birinci dünya müharibəsinin əvvəllərində birjalar rəsmi olaraq bağlandı. Sonra isə 23 dekabr 1917-ci XKS-nin dekreti ilə qiymətli kağızlarla əməliyyatlar qadağan edildi, 21 yanvar 1918-ci il dekreti isə çar hökuməti tərəfindən buraxılmış dövlət borc istiqrazlarını ləğv etdi. Lakin Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra səhmdar cəmiyyətləri bərpa edildi. XIX əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda maliyyə-kredit sisteminin əsası qoyulmuş və inkişaf etmişdir. Bu inkişaf ilk növbədə neft sənayesi ilə bilavasitə bağlıdır və bu prosesdə Rusiya səhmdar bank kapitalının böyük rolu olmuşdur. Azərbaycanda

neft sənayesinin səhmləşdirilməsi və neft sənayesi üzrə birliklərin yaradılması iri rus banklarının təsiri nəticəsində baş vermişdir. 1914-cü il Azərbaycan maliyyə-kredit sistemi tarixində əlamətdar il kimi hesab edilməlidir. Məhz bu ildə H.Z.Tağıyevin şəxsi bankir idarəsi əsasında Azərbaycanın öz milli bankı - Bakı Tacir Bankı yaradıldı. Bankın İdarə Heyəti Bakıda, Agentliyi isə Dağıstan oblastının Petrovski (indiki Mahaçqala) şəhərində yerləşirdi. Bankın yaradılmasında əsas məqsəd ölkədə fəaliyyət göstərən yerli sənaye müəssisələrini birbaşa olaraq geniş həcmdə maliyyələşdirmək, yerli sahibkarlara hərtərəfli kömək göstərməkdən ibarət idi.

Qeyd etmək lazımdır ki, keçid iqtisadiyyatına malik olan ölkələrdə inkişaf etməkdə olan bazarların özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Bu xüsusiyyətlər özünü Azərbaycanda da göstərir. Onlardan:

1. aşağı likvidlik (inkişaf etmiş bazarlarla müqayisədə);
2. bazarın qeyri-şəffaflığı, daha doğrusu, məlumatlılığın aşağı səviyyəsi (xüsusilə, emitentlər haqqında məlumatın kifayət qədər olmaması);
3. qiymətlərin kəskin dəyişməsi və ona uyğun olaraq, qiymət risklərinin yüksək səviyyəsi;
4. kifayət qədər inkişaf etməmiş qanunvericilik bazası.

Qiymətli kağızlar bazarının inkişaf etməməsi, xüsusilə, ölkənin aktual iqtisadi məsələlərinin həlli zamanı hiss olunur: - məqsədli dövlət proqramlarının (yaşayış binası tikintisi, infrastruktur sahələrinin inkişafı, sosial təminatın yaxşılaşdırılması və s. sahələrdə) maliyyələşdirilməsi; - iqtisadi fəallığın tənzimlənməsi (dövriyyədə olan pul kütləsinə, qiymətlərə və inflyasiyaya, məsrəflərə və investisiyanın istiqamətlərinə, tədiyyə balansına və s. təsir).

Bildiyimiz kimi, “Qiymətli kağızlar haqqında” qanunu parlament vaxtında qəbul etmişdir. Bu sənəd Azərbaycanda da, dünya təcrübəsində də mövcud olan emission və qeyri-emission qiymətli kağızların bütün növlərinin buraxılışını, eləcə də qiymətli kağızlar üzrə əlaqədar olan broker, diler, klirinq, qiymətli kağızların idarə olunması və s. kimi peşkar fəaliyyətin bütün növlərini nəzərdə tutur. İndiyə qədər özəlləşdirmə çeklərinin dövriyyəsi üçün təşkil olunmuş bazar yaratmaq mümkün olmamışdır və vaucherlərin əsas kütləsi təşkil olunmamış bazarda dövr edir. Buna baxmayaraq xarici investorlar tərəfindən vaucherlər bazarına 500 milyon dollara yaxın vəsait qoyulmuşdur. Qoyulmuş bu vəsaiti ölkənin bütün bank sektorunun aktivləri ilə müqayisə etmək olar.

Qiymətli kağızlar bazarının təşkil olunmuş formasına malik olan bazar isə məhduddur və orada müntəzəm olaraq yalnız Maliyyə Nazirliyi tərəfindən dövlət qısamüddətli istiqrazlarının (DQİ) vukşionları keçirilir. Nə qədər ki, iqtisadiyyat tam gücü ilə işləmir və respublika büdcəsi isə hələlik kəsirdən qalır, ölkədə DQİ bazarının olmasında və fəaliyyət göstərməsində çox maraqlıdır. Qiymətli kağızlar bazarında vəziyyəti bir qədər yumşaltmaq üçün ilk növbədə, dövlət qısamüddətli istiqrazlar üzrə illik gəlirliyi 9-10 faiz səviyyəsində saxlamaq lazımdır. Bu məsələnin həlli yollarından biri DQİ bazarında iştirak etmək üçün sığorta şirkətlərinin səbəst vəsaitləri üzrə gəlir əldə etməyə, digər tərəfdən isə ölkənin maliyyə vəziyyətinin və büdcə kəsirinin qaydaya salınmasına kömək etmiş olardı. Xarici investorların ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunması məqsədilə respublika Nazirlər Kabineti 26 dekabr 1997-ci ildə qeyri-rezidentlərin bazara buraxılması haqqınd qərar qəbul etdi. Lakin bu qərar rezidentlərdə böyük marağa səbəb olmadı. Respublika əhalisi tərəfindən də DQİ-lərə maraq göstərilmədi. Hələ 24 noyabr 1992-ci ildə qəbul etmiş “Qiymətli kağızlar və fond birjalari haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununun 13-cü maddəsində yazılmışdı: “Dövlət xəzinə öhdəlikləri əhali arasında könüllülük əsasında yerləşdirilən dövlət qiymətli kağızların bir növüdür”.

Fond birjasının yaranması Azərbaycanda müasir və sivil fond bazarının inkişafında mühüm bir addım idi. Özünün geopolitik yerləşməsi sayəsində Azərbaycanda mühüm regional işgüzar fəaliyyət mərkəzidir. Buna görə də stabil və inkişaf edən qiymətli kağızlar bazarının mövcudluğu Azərbaycanı bütün regionunun iqtisadiyyatına investorların inamının artması üçün əsas şərtidir. Bakı Fond Birjasının səhmdar siyahısına Azərbaycanın aparıcı maliyyə investisiya qrupları daxildir. Bakı Fond Birjasında hər səhmdarın payı 300 000 000 (üç yüz milyon) manatdır. Ali idarəetmə orqanı – səhmdarların ümumi yığıncağıdır. Səhmdarın ümumi yığıncağı Birjanın müşahidə Şurasının, Maliyyə təftiş komissiyasının, Münsiflər komissiyasının və İdarə Heyətinin

üzvlərini seçir. Birjanın ticarət zalı otuz kompüterləşmiş yerlə təmin edilmişdir. Onlardan on səkkizi birjanın təsisçilərinin ixtiyarına verilmişdir, qalan on ikisi isə təsisçilərin tərkibinə daxil olmayan birja üzvlərinə təqdim olunur. Birja üzvü - qiymətli kağızlar bazarında professional fəaliyyətlə məşğul olan, bu fəaliyyəti həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komissiyası tərəfindən vermiş razılığa (lisenziyaya) malik olan hüquqi və fiziki şəxslər (banklar, investisiya fondları, broker şirkətləri və s.) ola bilər. Bakı Fond Birjasının təsisçilərinə əsasən aid edilir: UniBank, Koçbank Azərbaycan, Yunayted Kredit Bank, Azəriqazbank, Qlobal Menkul Deqerlər, Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, Birləşmiş Universal Səhmdar Bankı, Rabitəbank, İstanbul Fond Birjası və s.

Dünya bankı və Hollandiya hökuməti Azərbaycanda fond bazarının inkişafı üçün qrand ayırmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Qiymətli kağızlar üzrə Komitə və Bakı Fond Birjası 2004-cü ildə Dünya Bankının Beynəlxalq Maliyyə korporasiyası və Hollandiya hökuməti tərəfindən 300 min ABŞ dolları miqdarında texniki yardım alınmışdır. Bakı Fond Birjası, İstanbul fond Birjası və Türkiyə "İş Bankası" ilə Azərbaycanda investisiya fondlarının yaradılmasına texniki əməkdaşlıq üzrə köməklik göstərilməsinə görə ilkin razılaşma əldə edilib. İnvestisiya fondlarının yaradılmasının müsbət tərəfi ondan ibarətdir ki, həmin investisiya portfeli ilə, həm də fond bazarında spekulyant kimi işləməyi bacaran professional investorlar sinfinin formalaşmasında irəliyə doğru atılmış bir addımdır.

NƏTİCƏ

Qiymətli kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin keçmiş sədri Heydər Babayevin verdiyi məlumatda göstərilirdi ki, alınmış texniki yardımlar Hollandiyanın ATOS KPMG şirkəti tərəfindən Azərbaycanda fond bazarının inkişafına yardım vasitəsilə reallaşdırılacaq. Onun sözlərinə görə proekt Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının gələcək inkişafının texniki yardımını nəzərdə tutur. Proqramdan bir neçə etapda həyata keçiriləcək normal bazarın analizinin həyata keçirilməsini, ilkin səhmlərin yerləşdirilməsinin simulyativ aparılmasını, bazarın professional iştirakçıları üçün seminarların təşkilini nəzərdə tutur. Növbəti etaplarda özəl şirkətlər və investorlar üçün seminarlar keçirilmişdir. Buna görə də Bakıya beynəlxalq maliyyə bazarının mütəxəssisləri gəlmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Е.Роде. (1986).Банки, биржи валюты современного капитализма. М.
2. Л.А.Дровозина. (1995). Общая теория финансов. Москва.
3. Хорн Дж. (1996). «Основы управления финансами». Москва.
4. В.Г.Князев, Д.Г.Черник. (1997). Налоговые системы зарубежных стран. Москва.
5. Д.Г.Черник. (1997). Налоги в рыночной экономике. Москва.
6. И.Ришар. (1998). «Финансовый анализ и аудит предприятия» (Fransızcadan rus dilinə tərcümə), Москва.
7. В.А.Галанов. (2001). Рынок ценных бумаг. М.
8. А.И.Басов. (2001). Рынок ценных бумаг. М.

Д.Н.Гулиева

преподаватель, Азербайджанский Архитектурно-строительный Университет

Историческое развитие рынка ценных бумаг

Резюме

История возникновения рынка ценных бумаг восходит к очень древним временам. Ещё в Древней Греции и Древнем Риме существовала практика всеобщего обмена товарами, денежной системы, заключения договоров на своевременную поставку товаров в оговоренный срок, формирование торговли через центральную рыночную единицу. В период развития Римской империя было центром реализации продуктов,

привезенных римлянами из дальних регионов империи, в торговый центр, действовавший под названием вердалии (рынки сбыта). В I веке нашей эры в Японии тоже существовала подобная торговля акциями. Но это были экономические институты, созданные другими цивилизованными народами. Однако, торговые принципы современного фондового рынка и их аналоги имеют сходство с торговыми центрами, которые были культурой того времени. Представленная статья занимает важное место в углублении знаний, связанных с развитием рынка ценных бумаг на современном этапе.

Ключевые слова: фондовая биржа, торговля фьючерсами, финансово-кредитная система, ваучер, акционерное общество.

J.N.Guliyeva

teacher, Azerbaijan University of Architecture and Construction

Historikal development of sekurities market

Abstract

The history of the sekurities market coincides with very ancient history. There was still the ancient exchange of goods, the monetary system. The practice of concluding contracts for the timely delivery of goods within a generally agreed time period in Grece and ancient Rome, and the practice of forming trade with a central market unit. During the development of the Roman Empire, the trading center operating under the name of space verdalia (sales markets) was the center for the realization of products brought by the Romans from the distant regions of the empire. Japan also existed in the I st century of our era as the center of stock trading. But these were economic institutions created by other civilized nations. However, the modern stock market and its counterparts have similar trading principles to the trading centers that were the culture of that time.

Key words: stock exchange, futures trade, financial-credit system, voucher, joint-stock company.